

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕРІЯ:
«АРХЕОЛОГІЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я»
ТОМ 1.

В. О. Забавін, С. Г. Небрат, М. В. Булик

**ДОСЛІДЖЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НА ПІВДНІ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 2018 РОКУ**

Колективна монографія

За науковою редакцією д.і.н, проф. Р. О. Литвиненка

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

УДК 902.2(477.62.2)"2018"
З-12

*Затверджено до друку Вченою радою історичного факультету
Маріупольського державного університету
(протокол № 2 від 17 вересня 2020 р.)*

Рецензенти:

Бровендер Ю. М., д.і.н., доцент, професор кафедри історії та археології юридичного факультету Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля

Пробийголова О. С., к.і.н., заступник директора ДП «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» ІА НАНУ

Науковий редактор: Литвиненко Р. О., д.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та археології Донецького національного університету ім. Василя Стуса

Забавін В. О. , Небрат С. Г. , Булик М. В.

З-12 Дослідження археологічної експедиції Маріупольського державного університету на півдні Донецької області 2018 року : монографія / Наук. ред. Р. О. Литвиненко. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 124 с. (Серія: Археологія Північного Приазов'я. Том 1).

ISBN 978-617-7910-74-8

У монографії опубліковано результати дослідження поселення зрубної культури у Північно-Східному Приазов'ї. У науковий обіг вводяться матеріали доби пізньої бронзи, здобуті під час розкопок у 2018 році археологічною експедицією Маріупольського державного університету на півдні Донецької області біля с. Кременівка. Розглядаються деякі особливості матеріальної культури та питання культурно-хронологічної періодизації пам'яток зрубної культури Північного Приазов'я.

Наведено аналіз археологічної спадщини м. Маріуполя, окреслено сучасний стан та перспективи збереження археологічних об'єктів, запропоновано режими використання території зони охорони археологічного культурного шару. Монографія розрахована на науковців, студентів, а також тих, хто цікавиться археологією та історією Північного Приазов'я.

УДК 902.2(477.62.2)"2018"

ISBN 978-617-7910-74-8

© Забавін В. О., Небрат С. Г., Булик М. В., 2020
© Маріупольський державний університет, 2020

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКТОРА	4
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ПОСЕЛЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ	
«КРЕМЕНІВКА І».....	9
1.1. Історія дослідження археологічних пам'яток в околицях с. Кременівка та природно-географічні особливості мікрорайону.....	9
1.2. Польові дослідження 2018 року	12
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	
М. МАРІУПОЛЯ.....	25
2.1. Дослідження археологічних пам'яток м. Маріуполя.....	25
2.2. Пам'ятки, що пропонуються до постановки на державний облік	31
2.3. Режими використання територій та зон охорони пам'яток.....	41
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ	67
ДОДАТКИ.....	71
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	123

**НОВА СЕРІЯ «АРХЕОЛОГІЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я»
ТА АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
В ДОНЕЦЬКОМУ ПРИАЗОВ'І 2018 РОКУ
(від редактора)**

Поява нового серійного видання – завжди подія, а в археології подвійна. Саме таким чином варто розцінювати ініціативу колективу Маріупольського державного університету започаткувати науковий збірник «Археологія Північного Приазов'я», який би став регіональним виданням, в якому могли би публікуватися матеріали старих і нових польових археологічних досліджень, музейних археологічних колекцій, результати кабінетних досліджень з археології Приазов'я та суміжних регіонів, а також розвідки з історії археології та актуальні матеріали з пам'яткоохоронної діяльності. А потенціал для такої перспективи в Маріуполі загалом і Маріупольському держуніверситеті зокрема, поза сумнівом, є і буде збільшуватися. Адже сам Маріуполь та Приазов'я мають достатньо глибоку та змістовну історію археологічної справи, добре досліджену й висвітлену на сторінках різних видань (Божко 1990; Забавін 2012; Кучугура 2006; 2007; 2014; 2017; Небрат 2012; Усачук 1990; 1991; та інші).

В останні десятиріччя, щонайменше від середини 1980-х років, археологічний імідж Маріуполя асоціювався, якщо не виключно, то переважно з діяльністю Володимира Костянтиновича Кульбаки, колишнього співробітника однієї з потужних новобудовних експедицій сходу України – Сіверськодонецької експедиції Інституту археології АН УРСР. Після завершення навчання на історичному факультеті Донецького держуніверситету Володимир Кульбака створив Маріупольську археологічну експедицію, яка активно досліджувала пам'ятки, переважно кургани, спочатку в околицях Маріуполя, потім інших районах Донеччини й Луганщини та навіть інших областей України.

1997 року, перейшовши на викладацьку роботу до Маріупольського держуніверситету (тоді гуманітарного інституту), за підтримки керівництва навчального закладу, Володимир Кульбака створив постійно діючу археологічну експедицію, яка протягом 12 років функціонувала під його керівництвом. Після передчасної смерті В.К. Кульбаки (2009) експедицію очолив його молодший колега, колишній співробітник Маріупольської археологічної експедиції В.О. Забавін. Нас з В'ячеславом Олеговичем пов'язує багаторічна співпраця, яка розпочалася від кінця 1980-х років з польових експедиційних контактів. Потім вона продовжувалась в період його навчання в Донецькому університеті,

де під моїм керівництвом спочатку була успішно виконана дипломна робота з катакомбної проблематики (1998), а згодом написана і захищена в Інституті археології НАН України кандидатська дисертація, присвячена курганним могильникам зрубної культури Північного Приазов'я (2019).

Цілком природно, що на новому етапі свого існування археологічна експедиція Маріупольського держуніверситету продовжувала раніше закладені традиції, зосередивши основну увагу на дослідженнях курганних могильників Приазов'я. Водночас з'явилися нові напрями польових досліджень, зокрема пам'яткоохоронні розвідки та обстеження археологічних пам'яток і, що особливо цікаво, розкопки поселень бронзового віку – того типу пам'яток, який об'єктивно є значно менше вивченим, порівняно з масивом курганних некрополів. Однією з таких стала відкрита 2010 року пам'ятка поблизу с. Кременівка Нікольського р-ну Донецької обл. Зібраний при першому обстеженні селища виразний підйомний матеріал, а також типові для пам'яток Приазов'я виходи на поверхню кам'яних споруд, натякали на перспективність проведення розкопок.

Загалом цей прогноз справдився. Здійснені 2018 року польові дослідження, попри зумовлені об'єктивними обставинами незначні масштаби, відкрили ділянку поселення зрубної культури з рештками кам'яних будівель і надали колекцію діагностичних артефактів пізньозрубної культури – керамічного посуду, крем'яних знарядь і кістяних виробів. Звичайно, здобутого матеріалу недостатньо для якихось узагальнень і висновків, а пам'ятка, за великим рахунком, потребує подальшого дослідження, щонайменше ділянок з рештками кам'яної архітектури. Натомість попередня публікація отриманих даних видається цілком припустимою.

Значущість отриманих на поселенні Кременівка матеріалів, крім іншого, зумовлена тією обставиною, що ця пам'ятка локалізується у проміжку між двома «кущами» раніше досліджених поселень пізньої бронзи – умовно Приморським (Широка Балка II, Безименне I та II, Ляпінська Балка, Комишуватські VIII, XIV, XVI) і Роздольненсько-Миколаївським (Роздольне, Миколаївка, Макри-Хая, Староласпа, Богданівська Балка).

Другий розділ підготовленої праці присвячено об'єктам культурної спадщини Маріуполя. Він починається з нарису історії виявлення та досліджень археологічних пам'яток на теренах і в околицях міста, охоплюючи період від другої половини XVIII ст. до початку XXI ст. Далі наведено реєстр майже трьох десятків археологічних пам'яток і об'єктів, які пропонується поставити на державний облік і, таким чином, юридично забезпечити їх охорону. В цьому переліку є кургани та їхні групи, середньовічні ґрунтові

могильники, цвинтар раннього Маріуполя, різночасові поселення. Заслуговує на схвалення і підтримку здійснена авторами оцінка сучасного стану перелічених об'єктів, визначені існуючі їм загрози та запропоновано режими пам'яткоохоронних зон. Було би добре, щоб ці пропозиції були реалізованими.

На завершення висловимо сподівання на те, що започатковане серійне видання «Археологія Північного Приазов'я» матиме довгу перспективу й наповнюватиметься якісними, значущими і цікавими для наукової матеріалами.

ВСТУП

Починаючи з 1997 р. у МДУ була організована постійна археологічна експедиція, головною метою роботи якої є – виявлення, обстеження, постановка на облік та дослідження археологічних пам'яток у польових умовах. Об'єктами досліджень експедиції є стародавні пам'ятки археології Маріуполя, Приазов'я й України, які мають наукову цінність, знаходяться в зоні будівельних робіт або руйнуються під впливом часу та зовнішніх факторів. Щоліта в межах проведення археологічної практики студенти-історики здійснюють розвідки й розкопки пам'яток, якими так багате Північне Приазов'я. Сучасний стан й тенденції розвитку археологічного напряму освітньо-наукової діяльності МДУ створюють умови для застосування новітніх методик під час дослідження об'єктів, що дає змогу по-новому висвітлювати складні та дискусійні проблеми історії.

У польовий сезон 2018 р. археологічною експедицією МДУ (АЕ МДУ) в Північно-Східному Приазов'ї (Рис. 1) проводилися обмежені розкопки поселення зрубної культури доби пізньої бронзи. Археологічні дослідження здійснювалися за 1,2 км на ПнПнСх від с. Кременівка на території Касянівської сільської ради Нікольського р-ну Донецької обл. (Рис. 2; 3) на підставі Відкритого листа форми 1 № 160/01520 від 15.05.2018 р., виданого на ім'я В. Забавіна і Дозволу Міністерства культури України № 22-146/18 від 26.07.2018 р. [9].

Пам'ятка була виявлена в ході польових робіт, проведених АЕ МДУ у 2010 р. (Рис. 4; 5). Цього року було досліджено ділянку на ПдСх периферії пам'ятки, загальною площею 68 м². У роботі експедиції брали участь члени Археологічного товариства МДУ, студенти-історики МДУ в рамках проходження обов'язкової археологічної практики та волонтери. У підготовці польових щоденників, креслеників, проведенні розвідувальних робіт, фотофіксації, геодезичних і камеральних робіт, окрім авторів, брали участь: М. Бородай, А. Девятовський, А. Іванина, А. Кондрачук, В. Литвиненко, С. Майтамал, П. Целенко, О. Черепченко, О. Чернишенко та інші. Польові роботи експедиції проводилися з 16 липня по 6 серпня 2018 р.

Восени 2018 р. АЕ МДУ спільно із підприємством об'єднання громадян «Інститут культурної спадщини» Всеукраїнської Ради з охорони культурної спадщини України на замовлення Головного управління містобудування і архітектури Маріупольської міської ради провела дослідження території міста у його сучасних межах з метою розробки науково-проектної документації «Історико-

архітектурний опорний план міста Маріуполь Донецької обл. з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів» [47] (Рис. 32). Під час обстеження об'єктів культурної спадщини м. Маріуполя, що пропонуються до постановки на державний облік, методична допомога надана зберігачем фондів Маріупольського краєзнавчого музею Л. Кучугурою.

Під час опрацювання Історико-архітектурного опорного плану м. Маріуполь з використанням архівних та картографічних матеріалів (Рис. 33–38) авторами були проведені натурні обстеження його території з метою інвентаризації відомих на даний час археологічних об'єктів та визначення режимів використання території зони охорони археологічного культурного шару. Наведено аналіз археологічної спадщини м. Маріуполя, окреслено сучасний стан та перспективи збереження археологічних об'єктів, запропоновано режими використання території зони охорони археологічного культурного шару.

РОЗДІЛ 1. ПОСЕЛЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ «КРЕМЕНІВКА І»

1.1. Історія дослідження археологічних пам'яток в околицях с. Кременівка та природно-географічні особливості мікрорайону

Дослідження поселенських пам'яток зрубної культури у Північному Приазов'ї має велике значення для реконструкції культурних процесів, які відбувалися у регіоні наприкінці доби бронзи. Аналізуючи корпус джерел, можна говорити про певну диспропорцію: поховальні пам'ятки проти поселенських досліджені дуже добре. Причинами цьому стала активна робота ряду археологічних експедицій в місцях, де будувалися зрошувальні системи. Пік таких досліджень, як відомо, припав на 70-80-і рр. ХХ ст. Кургани, які знаходилися на гребнях вододілів систематично розорювалися та актуальною задачею було проведення рятувальних розкопок вже майже непомітних насипів. Поселенням, які знаходилися на терасах та мисках біля річок антропогенний вплив майже не загрожував. І хоча на них увага дослідників зверталася, роботи, як правило, мали обмежений характер. На відміну від курганного могильника поселення може вимагати систематичних багаторічних досліджень.

Варто відзначити, що матеріали поселень доби пізньої бронзи Північного Приазов'я досліджені набагато слабше в порівнянні із сусідніми регіонами (басейн Сіверського Дінця та прилеглі регіони Донецького кряжу) [22, с. 170; 23, с. 61 – 62; 65; 66 тощо]. Зараз нам відомо кілька десятків поселень доби пізньої бронзи у Північно-Східному Приазов'ї (у межах півдня Донецької обл.). У більшості випадків виявлені археологічними розвідками археологічні пам'ятки наносилися на мапу, збирався підйомний матеріал і на цьому все завершувалося. Лише на 12 пам'ятках проводилися різного масштабу дослідження. Так, розкопки проводилися на 7 поселеннях доби пізньої бронзи Приазовської Низовини (Комишувата-ХІV; Комишувата-ХІVІ; Зінцева Балка; Ляпінська Балка; Широка Балка-ІІ; Безіменне-І; Безіменне-ІІ) та на 5 поселеннях Приазовської височини (Староласпа; Роздольне; Миколаївка; Богданівська Балка; Макри Хая). Однією з головних проблем залишається те, що більшість матеріалів не введено в науковий обіг. Іноді матеріали публікувалися вибірково. Саме тому розкопки поселенських пам'яток у Північно-Східному Приазов'ї – перспективний крок на шляху дослідження старожитностей регіону [60].

У 2018 р. АЕ МДУ були розпочаті дослідження поселення зрубної культури біля с. Кременівка Нікольського р-ну Донецької обл. Мікрорайон, в якому проводилися дослідження, є частиною Північного Приазов'я – географічної області на південному сході України з характерним для степів ландшафтом, кліматом та рослинністю (Рис. 25–26). Виявлена археологічна пам'ятка знаходиться у середній течії р. Кальчик, на його лівому березі (Рис. 4). Кальчик відноситься до малих річок України (загальна довжина 88 км), річище помірно звивисте, завширшки до 10 м, завглибшки до 1,5 м, долина трапецієподібна. Рельєф мікрорайону характеризується високо піднятими широкими гривами вододілів, які простягнулись на кілька кілометрів. Їхні схили перетинають балки зі скелями, що спускаються до річки. Ландшафт – степовий. Уздовж правого берега р. Кальчик (у його середній течії) відслонюється гранітна товща Українського кристалічного щита, яку прорізають короткі яри зі скелястими схилами. Місцями на зволжених ділянках збереглися незначні залишки деревної байрачної рослинності.

У районі с. Кременівка в р. Кальчик впадає струмок, що протікає по балці Полковій. Така назва походить від назви с. Полкове Волноваського р-ну Донецької обл. Невеличку річку, яка протікає по балці Полковій місцеві мешканці називають Пулкіц. Назва широко не розповсюджена та не зустрічається на топографічних мапах. Нижче за течію у р. Кальчик впадає р. Малий Кальчик – основна ліва притока. Вся балка задернована. Навколишні земельні угіддя залучені у сільське господарство та систематично розорюються. Полезахисні лісові смуги – лісові насадження акації, штучно створені з метою захисту сільськогосподарських угідь від посухи та ерозії ґрунтів, вкрай рідкі, значною мірою знищені.

Неподалік, у межах Нікольського р-ну Донецької обл. та Розівського р-ну Запорізької обл., знаходиться ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Чердакли» загальною площею близько 200 га. У «Чердакли» ростуть рослини, занесені до «Червоної книги України».

Пам'ятки археології в цьому мікрорайоні вже привертати увагу дослідників. Зокрема, у 2 км на північний схід від с. Кременівка на р. Кальчик у 1904 р. експедицією під керівництвом Є. Трифільєва було розкопано десять курганів з похованнями, переважно зрубної культури [69, с. 368].

У 1977 р. Донецька експедиція ІА АН УРСР під загальним керівництвом С. Братченка здійснювала роботи за 5 км на північний захід від с. Кременівка на вододілі Кальчика і Калки. Була виявлена курганна група з двадцяти п'яти насипів. Вісім курганів було досліджено Донецькою експедицією протягом польового сезону

1977 р. Були відкриті поховання ямної культури, катакомбного часу: раннього етапу, інгульської катакомбної культури, бахмутського типу, бабинської, а також зрубної археологічних культур. Найбільш яскравим виявилися матеріали скіфського часу [1].

У 1990 р. в околицях Кременівки було знайдено бронзовий ніж, що відноситься за своїми морфологічними ознаками до матеріальної культури зрубних племен [56, с. 38]. Відома випадкова знахідка свердленої кам'яної сокири, що зберігається у Кременівській філії краєзнавчого музею Нікольського р-ну.

У 2010 р. експедиція МДУ під керівництвом В. Забавіна здійснювала археологічні розвідки у Нікольському р-ні Донецької обл. Під час робіт були виявлені нові пам'ятки археології та кілька окремих місцеперебувань. Зокрема біля с. Кременівка було відкрито два поселення доби бронзи, які за характеристикою підйомного матеріалу були визначені як зрубні [6; 43 – 45]. Перше поселення Кременівка I (за польовою документацією та звітом 2010 р. «Кременівка, пункт 4») було відкрито у 1,2 км на ПнПнСх від с. Кременівка на правому березі б. Полкової. Друге поселення Кременівка II (за польовою документацією та звітом 2010 р. «Кременівка, пункт 6») знаходилось на відстані 250 м південніше першого.

Площа розповсюдження знахідок на поселенні Кременівка I, а також характер знахідок якісно виокремлював цю пам'ятку археології як перспективну для подальшого дослідження. Підйомний матеріал складався переважно з уламків керамічного посуду з орнаментом та без нього. На фрагментах кераміки простежено орнаментацию у вигляді прокреслених ліній та нанесення штампом регулярних композицій у верхній третині горщиків. Деякі фрагменти вказували на наявність такого декоративного елемента як наліпний пружок, округлий або овальний у перетині, який також іноді орнаментувався. Більш рідкими виявилися знахідки кам'яних та крем'яних знарядь праці. Варто відзначити знайдений кам'яний товкач, а також металевий виріб, який трактується нами як бронзова заготівля шильця. На поверхні також зустрічалися уламки кісток тварин без слідів обробки, а також каміння, яке, ймовірно, було залишками конструкцій жител та господарських приміщень. Всього колекція знахідок 2010 р. представлена 41 фрагментом посуду (з них 16 мали орнамент, а 6 наліпні валики), 18 крем'яними знаряддями праці, 1 кам'яним товкачем, 1 керамічною заготівлею прясла (?) та 1 заготівлею бронзового шильця.

Влітку 2014 р. на поселенні було закладено шурф розмірами 1×1 м, який підтвердив наявність культурного шару. У польовий сезон 2018 р. знову було проведено огляд заводненої балки Полкової та околиць с. Кременівка Нікольського р-ну Донецької

обл. Були обстежені обидва береги балки в середній і нижній її течії, на ділянці довжиною 4,5 км та розпочаті роботи на поселенні Кременівка I на правому березі балки Полкової, на першій надзаплавній терасі у 1,2 км на ПнПнСх від с. Кременівка [49].

Для більш точної локалізації місцеперебування пам'ятки як репер було обрано геодезичний знак ГУГК 3132. Він знаходиться на найвищому з насипів курганної групи, яка знаходиться у 1,7 км на ПнСх від центру села (в 300 м від траси Донецьк – Нікольське) у безпосередній близькості від балки Полкової.

Точні координати ГУГК 3132, отримані за допомогою системи GPS:

47° 20' 38.65" Пн.

37° 30' 00.70" Сх.

1.2. Польові дослідження 2018 року

Цього року знов було проведено огляд заводненої балки Полкової та околиць с. Кременівка. Були обстежені обидва береги балки у середній і нижній її течії, на ділянці довжиною 4,5 км та розпочаті роботи на поселенні Кременівка I («Кременівка, пункт 4» за нумерацією звіту 2010 р.) на правому березі балки Полкової, на першій надзаплавній терасі (висота над рівнем води в струмку 4,5 – 5,5 м). Поселення розташоване на похилому мису, який спускається до води під кутом 5 – 10°. Місцевість не була зорана. Пам'ятка фіксувалася за виявленими на поверхні кістками тварин і численними фрагментами кераміки в вимоїнах дернового шару. Орієнтовний розмір ділянки, на якій трапляються знахідки – 130×100 м. Пункт перетинається кількома сучасними невеликими балочками й промоїнами, завдяки яким в кількох місцях фіксувалися значні скупчення каменів, фрагментів кераміки та обпалених кісток тварин. У південно-східній частині мису простежуються перекопи. Грабіжницькі шурфи й відвали сильно заплілі, на теперішній час задерновані. Починати досліджувати поселення було вирішено з периферії, тому перший розкоп було розмічено на південно-східній ділянці мису.

Розкоп було орієнтовано по сторонах світу. Квадрати на плані позначені цифрами по лінії Пн – Пд і літерами по лінії Зх – Сх. Для зручності фіксації знахідок поруч з розкопом було встановлено тимчасовий репер (R), який став умовним «0». Його було позначено вкопаним дерев'яним стовпчиком за 0,88 км (300°) від геодезичного R ГУГК № 3132 і за 2 м на південь від квадрата А-1. Загальна площа розкопу складає 68 м². Намічена для розкопок ділянка попередньо була розбита на квадрати 2×2 м (Рис. 27; 28). Для окремих спостережень залишалися брівки, але там, де

культурний шар був пошкоджений грабіжницькими розкопками, вони передбачені не були. Замір глибин проводився від сучасної поверхні (СП), на загальний план об'єкти та знахідки наносилися методом перпендикуляра до основних реперних ліній від умовного R в метрах (Рис. 6; 7). Після закінчення розкопок були проведені рекультиваційні роботи для відновлення первісного ландшафту (Рис. 30).

Дослідження здійснювалося умовними горизонтами (УГ) по 0,2 м. Стратиграфічна колонка поселення представлена наступними шарами: дерен (0,07 – 0,10 м); шар чорнозему (0,25 – 0,30 м); гумусовий шар сіруватого кольору (0,25 – 0,30 м); материк (з глибини 0,55 – 0,6 м) (Рис. 8; 9).

Переважна кількість знахідок приходилася на I УГ та II УГ. У цих шарах були відкриті зруйновані рештки кам'яних конструкцій. Останні являли собою скупчення необробленого каміння середніх розмірів. На певних ділянках простежувалися чіткі лінії кладки заввишки у два ряди. Нема підстав вважати це залишками фундаментної конструкції, скоріш за все камінь використовувався у якості облицювального матеріалу (Рис. 29; 30).

Перелік знахідок

Умовний горизонт I

Квадрат А-2.

Фрагмент придонної частини ліпної чорноглиняної посудини із закраїною, прикрашеною відбитками нігтів. Поверхня світло-коричневого кольору (Рис. 12.3).

Фрагмент ліпної чорноглиняної посудини, прикрашений прокресленою лінією. Поверхня світло-сірого кольору (Рис. 11.11).

Фрагмент ліпної чорноглиняної посудини, прикрашений сплосченим валиком. Поверхня чорного кольору (Рис. 11.8).

Креміль. Відщеп світло-сірого кольору, без слідів обробки. Розміри 2,5×1,0 см (Рис. 21.9).

Квадрат А-3.

Фрагмент дна ліпної чорноглиняної посудини. Випал нерівномірний, Поверхня від світло-сірого до рожевого кольору. По обпаленому тесту просвердлений отвір діаметром 0,45 см (Рис. 13.1).

Фрагмент ліпної чорноглиняної посудини. Вінце сплюснене зверху, злегка відігнуте назовні. Поверхня світло-сірого кольору (Рис. 10.9).

Фрагмент ліпної чорноглиняної посудини. Вінце сплюснене зверху. Поверхня світло-коричневого кольору (Рис. 10.13).

Фрагмент ліпної чорноглиняної посудини, прикрашений відбитками круглого порожнистого штампа. Поверхня світло-коричневого кольору (Рис. 11.3)